

WPROWADZENIE

Celem monografii jest wskazanie istotnych, jak się wydaje, elementów sytuacji społeczno-ekonomicznej, w tym demograficznej Łodzi, na tle innych, największych miast Polski, w świetle zdobywającej coraz powszechniej akceptację koncepcji zrównoważonego rozwoju, będącej głównym założeniem europejskiej polityki spójności.

Idea zrównoważonego rozwoju po raz pierwszy zyskała międzynarodową rangę w 1992 roku podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych w Rio de Janeiro, znanej pod nazwą „Szczytu Ziemi”. W konferencji tej uczestniczyli reprezentanci 178 państw, sygnatariuszy „Agendy 21”, dokumentu formułującego ogólne zasady zrównoważonego rozwoju. Rozdział 28 tego dokumentu stał się podstawą prawną do powołania Komisji Zrównoważonego Rozwoju (CSD), której zadaniem stało się wdrażanie tej idei.

Agenda 21 wymienia trzy główne zasady, na których opierają się działania zrównoważonego rozwoju:

- Solidarność wszystkich ludzi – tj. solidarność obecnych i przyszłych pokoleń, zarówno na poziomie lokalnym, regionalnym, jak i krajowym czy globalnym.
- Orientacja na przyszłe pokolenia – wybory dokonywane dzisiaj nie mogą ograniczyć lub naruszać swobody wyborów przyszłych uczestników życia społeczno-ekonomicznego.
- Współuczestnictwo – nacisk na zaangażowanie wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego w regionie lub na mniejszym obszarze (w skali mikro).

Zasada zrównoważonego rozwoju jest obecnie jedną z podstawowych zasad, na których opiera się funkcjonowanie Wspólnoty Europejskiej. Jest też wpisana do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Idea zrównoważonego rozwoju, w tym także miast, zakłada harmonijny wzrost gospodarczy i społeczny z równoczesnym poszanowaniem wymogów związanych z ochroną przyrody, dziedzictwa kulturowego czy architektury. Oznacza to innymi słowy przyjęcie takich kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego, które zapewniają zachowanie „równowagi środowiskowej”, przez co zagwarantowana jest możliwość zaspokajania potrzeb społeczności lokalnych zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń. W sumie chodzi tu o racjonalne pod każdym względem organizowanie i zagospodarowanie przestrzeni.

Przechodząc do bardziej szczegółowych uwag dotyczących rozwoju miejskiej sieci osadniczej w Polsce, warto zauważyć, że ukształtowała się ona w dość odległej przeszłości historycznej, tj. do połowy XVII wieku. We wcześniejszych, przedkapitalistycznych formacjach, znaczenie populacji miejskich dla rozwoju społeczno-demograficznego poszczególnych obszarów nie było zasadnicze, gdyż do końca XIX wieku udział ludności miejskiej w zaludnieniu będących pod zaborami obszarów Polski nie przekraczał 25%.

Rozwój kapitalizmu, w tym koncentracja produkcji przemysłu fabrycznego na niewielkim obszarze, przyczyniły się do rozwoju ośrodków miejskich i postępu procesu urbanizacji, rozumianego jako wzrost udziału mieszkańców miast w zaludnieniu.

Po II Wojnie Światowej, aż do roku 1989, postęp procesu urbanizacji, w rozumieniu statystyczno-demograficznym, przebiegał przy występowaniu utrudnień o charakterze administracyjno-politycznym. Do głównych barier rozwoju miast z tamtego okresu zaliczyć należy przede wszystkim słabo rozwinięty kapitał społeczny (na który składają się m.in. organizacje społeczne, stowarzyszenia, fundacje, ale również system wyobrażeń i przekonań na temat funkcjonowania państwa i społeczeństwa), ograniczone kompetencje władz lokalnych, niska jakość administracji, utrudnienia wynikające z regulacji prawnych, np. w zakresie inwestycji budowlanych czy prowadzenia prywatnej aktywności gospodarczej oraz ograniczone środki finansowe na inwestycje rozwojowe.

Proces transformacji systemowej i ekonomicznej Polski, zapoczątkowany w roku 1989, a następnie akcesja Polski do Unii Europejskiej przyczyniły się do istotnych przemian polskich miast, przynosząc nowe możliwości wzrostu ich potencjału rozwojowego w sensie gospodarczym i społecznym. Rozwój demograficzny bowiem uległ spowolnieniu, a nawet obserwuje się zjawisko ubytku liczby mieszkańców miast. Przemiany te mogą być intensyfikowane obecnie przez procesy globalizacyjne, wyrażające się w swobodnym przepływie ludzi i kapitału, które prowadzą m.in. do ujednolicenia rynków i regulacji prawnych, wzrostu konkurencyjności, ale też wzrostu niepewności w gospodarowaniu itp. Wymienione procesy uruchomiły mechanizmy sprzyjające prywatnej przedsiębiorczości, powodując przemiany zasad gospodarowania finansami publicznymi, odbudowę władz samorządowych o szerokich kompetencjach zarządzania, a przede wszystkim umożliwiły uruchomienie nowych źródeł finansowania zadań rozwojowych w formie funduszy unijnych (dostępnych od roku 2007).

Szanse i możliwości w zakresie wzrostu i rozwoju miast, płynące z realizowanej obecnie polityki spójności oraz wsparcia finansowego UE, wymagają opracowania kompleksowej oceny stanu i potencjału rozwojowego miast, szczególnie w kontekście oceny stopnia nierównomierności dotychczasowego rozwoju różnych sfer życia społeczno-gospodarczego czy też identyfikacji istniejących zagrożeń związanych z dalszym ich rozwojem.

Niniejsze opracowanie wpisuje się w zakres badań poświęconych tej problematyce. Zamieszczone w monografii artykuły poświęcone są przede wszystkim ocenie zróżnicowania rozwoju społeczno-gospodarczego oraz stanu środowiska naturalnego w wybranych miastach polskich, w tym zwłaszcza analizie porównawczej mocnych i słabych stron Łodzi na tle jednostek o porównywalnej liczbie mieszkańców, pełniących jednocześnie funkcję ośrodków centralnych dla regionów, tj. Krakowa, Poznania i Wrocławia¹.

Całe opracowanie jest częścią projektu badawczego realizowanego jako Grant Prezydenta m. Łodzi nt. „Rozwój społeczno-gospodarczy Łodzi na tle wybranych miast Polski i Europy – stan obecny i perspektywy”, finansowany z budżetu Urzędu Miasta Łodzi.

Szczegółowymi celami dla tej części, zgodnie z projektem całego grantu, są:

- ewaluacja sytuacji społeczno-demograficznej, ekonomicznej i środowiskowej Łodzi oraz wybranych miast Polski o zbliżonej wielkości, oparta na dostępnych wskaźnikach i danych statystycznych,
- analiza stopnia i kierunków wpływu migracji na rozwój społeczno-demograficzny i gospodarczy Łodzi,
- ocena pespektyw zmian społeczno-demograficznych Łodzi.

Jako wprowadzenie do dalszych, szczegółowych opracowań, podajmy w tym miejscu, że liczba mieszkańców Łodzi, wg stanu na koniec 2009 roku, wynosiła 742 387 osób. W przeszłości Łódź, w pewnym okresie swojego rozwoju, charakteryzowała się niezwykle wysoką dynamiką przyrostu liczby mieszkańców, w porównaniu do innych, rozpatrywanych w tym opracowaniu miast, tj. Krakowa, Poznania i Wrocławia. Ilustruje to dane zamieszczone w tablicy 1.

Przedstawiają one zmiany zaludnienia Łodzi w ciągu dwu ostatnich stuleci. Z danych tych wynika, że poczynawszy od roku 1806 aż do osiągnięcia maksimum zaludnienia w końcu lat 80-tych ubiegłego stulecia, powierzchnia Łodzi wzrosła 35-krotnie, podczas gdy liczba mieszkańców powiększyła się w tym czasie ponad 1100 razy. Szczególnie wysokie tempo wzrostu liczby ludności przypadało na lata 1806-1878. W tym okresie populacja Łodzi zwiększyła się aż 130 razy. Jednym z powodów tak wysokiego, względnego przyrostu liczby mieszkańców był niski stan wyjściowy zaludnienia (tj. poniżej 800 mieszkańców w roku 1806). W latach 1878-1990 względny przyrost ludności był już wolniejszy. W tym okresie liczba ludności wzrosła 8,5 razy, natomiast powierzchnia prawie 11 razy. Warto dodać, że od początku XX wieku do momentu osiągnięcia maksymalnego zaludnienia, liczba ludności wzrosła niespełna 3-krotnie, co nie stanowi już fenomenu na skalę europejską, ani nawet wśród dużych miast Polski².

¹ Warszawa jako stolica kraju nie została wzięta pod uwagę w niniejszych analizach ze względu na pełnioną funkcję i wynikającą stąd odmienną specyfikę.

²J.T. Kowaleski, *Rozwój ludności Łodzi z uwzględnieniem składników zmian zaludnienia w długim okresie*, [w:] J.T. Kowaleski (red.), *Problemy demograficzne społeczności łódzkiej w aspekcie społeczno-ekonomicznym i zdrowotnym*, T. 1, Łódź 2008, s. 8–9.

Tablica 1. Ludnościowy i terytorialny rozwój Łodzi w ciągu dwóch ostatnich stuleci (1806–2007)

Rok	Liczba mieszkańców		Powierzchnia miasta w km ²	Gęstość zaludnienia osób/km ²
	w tys.	1878 = 100		
1806	0,767	0,8	8,3	92,4
1821	0,799	0,8	10,2	78,3
1830	4,343	4,3	.	.
1838	12,176	12,2	27,4	444,4
1850	15,764	15,8	27,4	575,3
1860	32,639	32,6	27,4	1192,2
1872	50,000	50,0	27,4	1824,8
1878	100,000	100,0	27,4	3649,6
1897	314,000	314,0	27,4	11459,8
1913	506,000	506,0	38,1	13280,8
1921	451,000	451,0	59,0	7644,1
1931	605,000	605,0	.	.
1938	672,000	672,0	.	.
1950	620,200	620,0	212,0	2924,5
1960	709,700	709,7	212,0	3347,6
1970	763,000	763,0	212,0	3599,0
1980	836,000	836,0	212,0	3943,0
1985	847,864	847,3	212,0	3999,4
1990	848,258	848,3	294,4	2885,2
1995	823,215	823,2	294,4	2796,2
2000	793,217	793,2	294,4	2694,3
2005	767,628	767,6	294,4	2607,4
2007	753,152	753,1	294,4	2558,3

Źródło: J.T. Kowaleski, Rozwój ludności Łodzi z uwzględnieniem składników zmian zaludnienia w długim okresie, [w:] J.T. Kowaleski (red.), *Problemy demograficzne społeczności łódzkiej w aspekcie społeczno-ekonomicznym i zdrowotnym*, T. 1, Łódź 2008, s. 8.

Wracając do treści merytorycznych opracowania, zauważmy, że na monografię składa się 7 odrębnych opracowań. Pierwsza dwa artykuły, autorstwa Mileny Lange i Doroty Kałuży, dotyczą zagadnień ruchu naturalnego i migracyjnego, kształtujących w sposób bezpośredni stan liczebny i strukturę demograficzną ludności i powiązanych w dużym stopniu z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych miast.

Kolejne opracowanie, autorstwa Jerzego T. Kowaleskiego, poświęcone jest analizie i porównaniu struktury gospodarstw domowych pod względem liczby osób i składu rodzinnego oraz wybranym aspektom warunków mieszkaniowych gospodarstw domowych w wymienionych miastach. W artykule tym znajdują się również uwagi dotyczące spodziewanych kierunków zmian w strukturze wielkości gospodarstw domowych.

Zagadnienia dotyczące porównania rozmiarów i struktury bezrobocia rejestrowanego w czterech, badanych miastach są poruszane w opracowaniu Agnieszki Rossy. Główna uwaga skierowana jest tu zwłaszcza na problem bez-

robocia wśród osób znajdujących się w tzw. szczególnej sytuacji na rynku pracy (są to np. osoby bezrobotne do 25 roku życia, bez kwalifikacji zawodowych, długotrwale bezrobotni, niepełnosprawni lub też samotnie wychowujący dzieci).

Artykuł, autorstwa Witolda Śmigielskiego, poświęcony jest analizom porównawczym dotyczącym jakości i powszechności kształcenia w rozpatrywanych miastach, w perspektywie idei „gospodarki opartej na wiedzy”.

Zofia Szweda-Lewandowska w swoim artykule przeprowadziła porównanie sytuacji miast w zakresie możliwości uzyskiwania i dostępności pomocy instytucjonalnej świadczonej osobom starszym w ramach dwóch systemów, tj. pomocy społecznej oraz ochrony zdrowia.

Artykuł Anny Majdzińskiej poświęcony jest z kolei porównaniu stanu środowiska naturalnego oraz działań prowadzonych na rzecz jego ochrony w wybranych 10 najludniejszych miastach Polski, w tym także Łodzi, Krakowa, Poznania i Wrocławia.

Jerzy T. Kowaleski
Agnieszka Rossa